

«حقوق پدیدآورندگان در آثار تاریخ شفاهی دفاع مقدس»

پیمانہ صالحی^۱

چکیده

هدف: اهمیت توجه به حقوق پدیدآورندگان در مصاحبه‌های تاریخ شفاهی دفاع مقدس و تأکید بر رعایت نکات اخلاقی در تمام مراحل فرآیند تاریخ شفاهی و تهیه دستورالعمل کاربردی در این حوزه. روش: حقوق پدیدآورندگان در تاریخ شفاهی دفاع مقدس، با استناد به منابع کتابخانه‌ای و نیز مطالعات موردی بر روی آثار منتشرشده در سازمان‌های فعال در این زمینه، تبیین شده است.

یافته‌ها: بررسی نحوه تخصیص حقوق مالکیت فکری به پدیدآورندگان تاریخ شفاهی دفاع مقدس نشان داد که مؤسسات فعال در این حوزه، از یک نظام حقوقی واحد پیروی نمی‌کنند و هر یک به‌گونه‌ای خاص، حقوق مادی و معنوی اشخاص حقیقی و حقوقی دخیل در این روش پژوهشی را رعایت می‌کنند. تهیه فرم‌ها/ توافقنامه‌های آگاهانه در این زمینه و رسمیت بخشیدن به آن از طریق به امضاء رساندن توسط پدیدآورندگان طرح‌های تاریخ شفاهی دفاع مقدس، راهکاری کاربردی به‌منظور حفظ حقوق پدیدآورندگان دخیل در تاریخ شفاهی دفاع مقدس است.

کلیدواژه‌ها: تاریخ شفاهی، مصاحبه، دفاع مقدس، مالکیت فکری، حق مؤلف.

"The Rights of Creators in the Works of the Oral History of the Holy Defense"

Abstract: Oral history is designed as a process to help people understand the concept of historical understanding of the past. This method of research is unique in creating documents that reveal an explicit dialogue about past experiences. The oral history of the Holy Defense is a narrative told by commanders, soldiers, veterans and martyrs, as well as by the general public during the war years. The purpose of this article is to pay attention to the material and spiritual rights of the creators of the oral history of the Holy Defense in organizations active in this field. The preparation of practical instructions in the field of separation and balance between natural persons and the rights of the process of researching the oral history of the Holy defense, provides the preconditions for the development of a legal system in this field.

Keywords: Oral History, Interview, Holy Defense, Intellectual Property, Copyright.

¹ نویسنده و پژوهشگر تاریخ شفاهی، کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، بازنشسته سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره تماس: ۰۹۱۲۱۵۴۵۵۱۹

تاریخ شفاهی دفاع مقدس اهتمامی نظام‌مند، پیوسته و پیگیر برای شناسایی وقایع و موضوعات مربوط به جنگ و گردآوری اطلاعات و شناخت و تحلیل آنها از طریق گفت‌وگوی روشمند و فعال با نقش‌آفرینان، شاهدان و مطلعان یک رویداد است. در فرآیند تاریخ شفاهی یافته‌ها و داده‌ها ضمن در اختیار نهادن اطلاعات پایه در تاریخ‌شناسی جنگ، امکان بهره‌مندی از نظرگاه‌های متعدد را فراهم آورده و همین ویژگی، امکان شناخت هرچه بیشتر واقعه را برای محققان میسر می‌کند. تاریخ شفاهی جنگ باید فراتر از ماهیت و کارکرد ادبی- ادبیات دفاع مقدس- در معنای تاریخ با عنایت به گستره موضوعی تاریخ جنگ، موجودیت و معنایی دیگر پیدا کند (کمری، ۱۳۹۰، ص ۱۲۷).

سال‌ها پیش، آثار فکری و هنری نشر محدودی داشتند و چه بسا پدیدآورندگان توقع بهره‌برداری مادی از آثار خود را نداشتند و از این‌رو حمایت قانونی از این‌گونه آثار هم چندان ضروری نبود، ولی اکنون وضع دگرگون شده است. با گسترش انتشار آثار ادبی و هنری و ارزش آفریده‌های فکری از لحاظ اجتماعی و نیز نقش این پدیده‌ها در توسعه فرهنگی و اقتصادی جامعه، قانون‌گذاران نمی‌توانند نسبت به آنها بی‌تفاوت بمانند.

در تاریخ شفاهی رعایت دقیق موارد قانونی و درج شفاف موضوعات در فرم‌ها/ توافقنامه‌های آگاهانه به‌منظور نحوه بهره‌برداری از مصاحبه‌ها اهمیت بسیاری دارد. برای تدوین توافقنامه به‌صورت قرارداد لازم‌الاجرا، باید دوراندیشی‌هایی را در نظر گرفت؛ چون مصاحبه ضبط‌شده هم در زمان حیات مصاحبه‌شونده قابل بهره‌برداری است و هم پس‌از آن قابلیت به‌کارگیری در فعالیت‌های علمی و پژوهشی را دارد.

لذا با توجه به اینکه در سال‌های اخیر نهضت چاپ و نشر متون حاصل از مصاحبه‌های تاریخ شفاهی دفاع مقدس شکل گرفته است، شناسایی پدیدآورندگان مصاحبه‌ها در این حوزه، نحوه تفکیک بین حقوق آنان و تعیین حقوق مادی و معنوی اشخاص حقیقی یا حقوقی نقش‌آفرین در اجرای فرآیند پژوهش تاریخ شفاهی دفاع مقدس حائز اهمیت است. این مقاله در پی پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- تاریخ شفاهی دفاع مقدس چه ویژگی‌هایی دارد؟
- حقوق مالکیت فکری در مصاحبه‌های تاریخ شفاهی به چه شکل اعمال می‌شود؟
- آیا تفکیک حقوق پدیدآورندگان در تاریخ شفاهی امکان‌پذیر است؟
- سازمان‌ها و مؤسسات فعال در انتشار تاریخ شفاهی دفاع مقدس از چه رویه‌ای به‌منظور رعایت حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان بهره می‌جویند؟

پیشینه پژوهش

در حوزه نظری پژوهش تاریخ شفاهی با تمرکز بر تاریخ شفاهی دفاع مقدس و روش گردآوری، تدوین و انتشار این منابع، آثاری منتشر شده است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

علیرضا کمری (۱۳۷۳) در کتاب *درآمدی بر خاطره‌نویسی و خاطره‌نگاشته‌ها در گستره ادب مقاومت و فرهنگ جبهه*، به وجوه تشابه و تفاوت خاطره‌نویسی و تاریخ شفاهی در حوزه جبهه و جنگ توجه کرده است. علیرضا کمری (۱۳۸۳) در کتاب *با یاد و خاطره: درآمدی بر خاطره‌نویسی و خاطره‌نگاشته‌های پارسی در تاریخ ایران*، جستارهایی پیرامون آسیب‌شناسی تاریخ شفاهی دفاع مقدس نگاشته است.

ابوالفضل حسن‌آبادی (۱۳۸۵) در کتاب *تاریخ شفاهی در ایران*، به روش‌های تدوین تاریخ معاصر ایران از روزن مصاحبه‌های تاریخ شفاهی پرداخته و سازمان‌های پیشگام در ثبت و ضبط تاریخ شفاهی دفاع مقدس را برشمرده است.

- سید قاسم یاحسینی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان «ادبیات دفاع مقدس در میدان مین»، به ضرورت موشکافی تاریخ شفاهی جنگ ایران و عراق پرداخته است.
- علیرضا ملایی‌توانی (۱۳۸۷) در کتاب *درآمدی بر روش پژوهش در تاریخ*، به جایگاه تاریخ شفاهی در مطالعات تاریخی نگاهی ویژه دارد.
- یعقوب توکلی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «درآمدی بر نظام حقوقی تاریخ شفاهی»، موضوع تعیین حقوق پدیدآورندگان تاریخ شفاهی را مطرح کرده و توجه به آن را ضروری دانسته است.
- رضا تاج‌آبادی و امیر مرادی‌نژاد (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «مروری بر تاریخ شفاهی دفاع مقدس»، عملکرد سازمان‌های فعال در حوزه چاپ و نشر این حوزه از تاریخ‌نگاری را تشریح کرده‌اند.
- علیرضا کمری (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «نگاهی دیگر پیرامون خاطره»، به مؤلفه‌های فرآیند تاریخ شفاهی دفاع مقدس پرداخته است.
- مهدی احمدی بختیار (۱۳۹۲) در کتاب *تاریخ شفاهی و تکثرگرایی در تاریخ دفاع مقدس*، وجوه مختلف تاریخ شفاهی دفاع مقدس را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است.
- غلامرضا کافی (۱۳۹۳) در کتاب *ادبیات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس*، قالب‌ها و گونه‌های مختلف تاریخ شفاهی دفاع مقدس را بررسی کرده است.
- مرتضی نورائی و مهدی ابوالحسنی‌ترقی (۱۳۹۴) در کتاب *تاریخ شفاهی و جایگاه آن در تاریخ‌نگاری معاصر ایران*، پیشینه تاریخ شفاهی دفاع مقدس را بررسی کرده‌اند.
- در زمینه تعیین حقوق مالکیت فکری در مصاحبه‌های تاریخ شفاهی و روش تفکیک و ایجاد تعادل بین حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان این منابع، آثاری به رشته تحریر درآمده است که تعدادی از این موارد درج می‌شود:
- جان نوسج‌واندر^۱ (۲۰۱۳ / ۱۳۹۲) در کتاب *راهنمای تاریخ شفاهی و قانون*، به تفصیل در باب حقوق پدیدآورندگان تاریخ شفاهی و فرم‌ها/توافقنامه‌های قانونی در این زمینه، مطالب علمی و کاربردی درج کرده و با ارائه نمونه دعاوی حقوقی، این موضوع را شرح و بسط داده است.
- لیندا شاپس^۲ (۲۰۱۶ / ۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «ملاحظات قانونی و اخلاقی در تاریخ شفاهی»، به مواردی همچون حفظ حریم خصوصی در این روش پژوهشی با ذکر مصادیق آن پرداخته است.
- راضیه فرشید (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «قوانین و مقررات تاریخ شفاهی»، بر ضرورت به امضاء رساندن فرم/توافقنامه آگاهانه توسط مصاحبه‌شونده تأکید کرده است.
- فاطمه یاری (۱۳۹۷) در پایان‌نامه‌ای با عنوان *تعیین میزان رعایت دستورالعمل‌های حقوقی و اخلاقی در مراکز تاریخ شفاهی ایران*، نحوه رعایت این آیین‌نامه‌ها را با رهنمودهای انجمن‌های تاریخ شفاهی انگلستان، آمریکا و استرالیا مقایسه کرده است.
- پیمان صالحی و غلامرضا عزیزی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «الزام‌های حقوقی انتشار مصاحبه‌های تاریخ شفاهی در فضای مجازی»، سازوکارهای نشر مصاحبه‌ها در صفحات وب را موشکافی کرده‌اند.

¹ John A. Neuenschwander

² Linda shops

پیمان صالحی (۱۳۹۹) در کتاب *مسائل حقوقی مصاحبه‌های تاریخ شفاهی* که براساس طرح پژوهشی با همین نام تألیف شده است، ضمن توجه به ملاحظات اخلاقی و قانونی بهره‌برداری از مصاحبه‌های تاریخ شفاهی، شیوه‌ای کاربردی به‌منظور استفاده از این منابع ارائه کرده است.

لازم به ذکر است که تاکنون در زمینه تعیین حقوق پدیدآورندگان در تاریخ شفاهی دفاع مقدس، پژوهشی مستقل صورت نپذیرفته است. بررسی نحوه رعایت حقوق مادی و معنوی نقش‌آفرینان در این روش پژوهشی در سازمان‌های فعال در حوزه گردآوری و نشر آثار تاریخ شفاهی دفاع مقدس، مقدمات تهیه نظام‌نامه حقوقی در نشر این آثار را فراهم می‌نماید.

تاریخ شفاهی دفاع مقدس

در تعریفی کاربردی، تاریخ شفاهی روش و شیوه‌ای است که با استفاده از ابزارهایی همچون ضبط صوت و دوربین فیلمبرداری (صوت و تصویر) در مصاحبه‌ای خلاق و فعال؛ خاطرات، مشاهدات و شنیده‌های عاملان (هدایت‌گران، مجریان و نقش‌آفرینان) یا شاهدان و حاضران یک صحنه، رویداد، واقعه و پدیده تاریخی ثبت می‌گردد (کاظمی؛ خسروبیگی، ۱۳۹۵، ص ۹).

انجام مصاحبه تاریخ شفاهی یکی از چندین روش ثبت رویدادهای گذشته است، اما مزیت پژوهش بر پایه مصاحبه در این است که اطلاعاتی بدون واسطه به‌دست می‌دهد و محقق را قادر می‌سازد تا تفاوت‌های ظریفی را که درباره مطالعه گذشته در خلال بازتاب تاریخ بروز می‌کند؛ دریابد. اگر فرآیند پژوهش تاریخ شفاهی به درستی انجام پذیرد، به‌عنوان ابزاری کارآمد در دست مورخان، به پژوهشگران امکان می‌دهد تا به لایه‌های پنهان اطلاعات مکتوب پی ببرند و علاوه بر درک آنچه در گذشته روی داده، بدانند که آن رویداد چطور و چگونه رخ داده است. برای درک تاریخ باید به منابع دست اول تاریخی رجوع کرد. مورخان، منابع دست اول تاریخی را به چند دسته تقسیم می‌کنند:

- منابع مکتوب، مانند: خاطرات، نامه‌ها و دست‌نوشته‌ها؛
- اسناد دولتی، مانند: نامه‌ها و مکاتبات اداری، مدارک ثبت و قراردادهای؛
- مدارک چاپی، مانند: روزنامه‌ها، مقالات و زندگی‌نامه‌های خودنوشت؛
- منابع تصویری، مانند: عکس، فیلم، نقشه و کاریکاتور؛
- منابع تاریخ شفاهی، مانند: گزارش‌های شاهدان عینی و گفته‌های مستند؛
- مصنوعات فیزیکی، مانند: ابزار و وسائل.

بنابراین منابع حاصل از تاریخ شفاهی در بین منابع دست اول تاریخی جای دارد. وقتی کسی پس از مشاهده درباره یک رخداد تاریخی شهادت می‌دهد یا آن را روایت می‌کند، گفته‌های او جزو منابع دست اول تاریخی دسته‌بندی می‌شود. پژوهشگر با انتخاب صحیح مصاحبه‌شونده و با طرح سؤالات درست و به‌جا، بر ارزش سند تاریخی نظارت دارد. یکی از محدودیت‌های مهم مصاحبه‌های تاریخ شفاهی، ضعف حافظه افراد است، یعنی آنها نمی‌توانند تمام وقایع را آن‌چنان که اتفاق افتاده است، به یاد آورند. لذا یک سند شفاهی نمی‌تواند به‌عنوان یک تاریخ کامل محسوب شود و تاریخ شفاهی بایستی همراه با سایر منابع دست اول و ثانویه مورد استفاده قرار گیرد (Oral History..., 2008).

جنگ هشت‌ساله ایران و عراق که در هنگامه وقوع و جریان، «جنگ تحمیلی» و پس از پایان جنگ «دفاع مقدس» خوانده شد، با نظرداشتِ وجوه مترتب بر آن، نه‌فقط در مقیاس ملی و درون‌مرزی، بلکه در عرصه جغرافیایی منطقه‌ای و جهانی یک رویداد تاریخی به‌شمار می‌آید. در این راستا، نقطه آغاز برای ثبت‌وضبط دقیق وقایع جنگ، سخن امام

خمینی (ره) بود که در آغاز جنگ به رزمندگان فرمودند: «انشاءالله تاریخ این جنگ را خودتان بنویسید و نگذارید کسروی‌ها برای شما تاریخ بنویسند» (خمینی، ۱۳۷۰، ص ۱۵۱).

فضای جنگ در هر سرزمینی، گونه‌ای خاص از زبان و بیان را می‌آفریند که با مؤلفه‌های موجود در آن جنگ همخوانی دارد. ناب‌ترین شکل این زبان را افرادی به کار می‌گیرند که از نزدیک با جنگ دست و پنجه نرم کرده‌اند. آثار تاریخ شفاهی دفاع مقدس از سال ۱۳۵۹ (آغاز جنگ تحمیلی) تا به امروز در سه دوره آشکار شده است: در دوره اول که مقارن با جنگ هشت‌ساله بود، محور اصلی ادبیات خاطره‌نویسی تأکید بر حماسه‌آفرینی‌های رزمندگان و در عین حال تحقیر دشمن بود.

در دوره دوم که با پایان جنگ و نیمه دوم دهه ۱۳۷۰ مصادف بود، کم‌کم خاطرات بیان‌شده به واقعیت‌های جنگ، به دور از بزرگ‌نمایی نزدیک شد.

موج سوم خاطره‌نویسی از اواخر دهه ۱۳۷۰ آغاز شد و هنوز هم ادامه دارد. اصلی‌ترین مشخصه این دوره، خاکستری بودن (واقعی‌تر بودن) خاطرات است (یا حسینی، ۱۳۸۶، ص ۲۰).

در تاریخ شفاهی دفاع مقدس، با گروه‌های مختلفی از جمله فرماندهان، رزمندگان، جانبازان، ایثارگران، نیروهای پشتیبانی و ... مصاحبه انجام می‌شود. همین‌طور در مفهوم کلی، تاریخ شفاهی دفاع مقدس روزهای جنگ از زبان همه مردم است. روایت‌های مردمی چهره واقعی جنگ را نمایان می‌سازد. در این میان، مراکز هم‌چون بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس، موزه ملی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، مرکز مطالعات فرهنگ و ادب پایداری وابسته به حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس، و مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس از جمله مراکز فعال در حوزه انتشار مصاحبه‌های تاریخ شفاهی دفاع مقدس به شمار می‌روند.

حقوق مالکیت فکری و تاریخ شفاهی

امروزه آثار ادبی و هنری که شامل کتاب، مقاله، نمایشنامه، شعر، ترانه، سرود، آثار سینمایی، نقاشی، پیکره، عکاسی، هنرهای کاربردی، نرم‌افزارهای رایانه‌ای و امثال اینهاست؛ از طریق رسانه‌های همگانی نوین، جنبه جهانی پیدا می‌کنند. فناوری‌های جدید و شیوه‌های نوین تبادل اطلاعات، به‌ویژه ابزارهای الکترونیکی، انتقال پدیده‌ها و آفرینه‌های فرهنگی و سیر جریان آنها را در جهان آسان کرده است. در ضمن تجاوز به حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان این آثار هم فزونی گرفته و حقوق مالکیت‌های فکری با حساسیت و توجه بیشتری روبه‌رو شده است (کلمبه، ۱۳۸۵، ص ۸۳).

مالکیت فکری به حمایت از ایده‌ها و افکاری می‌پردازد که متضمن حقی است که در اشکال مختلف بیانگر فکر انسان است. مالکیت فکری عبارت است از حق پدیدآورنده نسبت به هر گونه بهره‌برداری اقتصادی به صورت انحصاری و موقت از اثر فکری غیرمادی مستند به پدیدآورنده که در اشیای قابل لمس و مشاهده، نمود پیدا می‌کند (حکمت‌نیا، ۱۳۸۷، ص ۴۵).

مالکیت فکری معمولاً در دو بخش مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی و تجارتي مورد بحث واقع می‌شود. در بخش مالکیت ادبی و هنری، حمایت از گونه‌های آثار ادبی و هنری، هم‌چون کتاب، مقاله، رساله، نمایشنامه و ... بررسی می‌شود. در بخش مالکیت صنعتی و تجاری، اختراعات و اکتشافات و مواردی از این دست، موضوع بحث قرار می‌گیرد (آیتی، ۱۳۷۵، ص ۱۲).

حق مالکیت فکری عبارت است از رابطه موجود بین اثر فکری یا آفرینه ذهنی و پدیدآورنده آن، که به موجب قانون، صاحب اثر است و حق بهره‌برداری مالی یا مادی و معنوی از آن را پیدا می‌کند. این رابطه قانونی سبب می‌شود که

صاحب اندیشه ابراز شده، بتواند به نحو انحصاری از آن بهره‌مادی بهره‌برداری کند یا آن را به دیگری واگذار نماید؛ ولی در کنار این امتیاز مادی، حق معنوی دائمی نیز برای وی به وجود خواهد آمد که این حق قابل واگذاری و انتقال به غیر نیست (امامی، ۱۳۸۶، ص ۱۰۴).

آثار شفاهی همانند کنفرانس‌ها، خطابه‌ها، نطق‌ها، مصاحبه‌ها و سخنرانی‌ها در قوانین حق مؤلف برخی از کشورها نظیر فرانسه، به صراحت مورد حمایت قرار گرفته است و در طرح قانون حق مؤلف سازمان جهانی مالکیت فکری^۱ نیز به‌عنوان آثار مورد حمایت بر شمرده شده است (امامی، ۱۳۸۱، ص ۲۰۷). آثار حاصل از مصاحبه‌های تاریخ شفاهی نیز از حقوق مالکیت فکری که شامل حقوق مادی و معنوی است، برخوردار می‌شوند. البته الزامات قانونی به تنهایی چارچوب مناسبی برای حمایت از منابع حاصل از این روش پژوهشی ارائه نمی‌کنند و رعایت ملاحظات اخلاقی از طرف مدیران طرح‌های تاریخ شفاهی ضروری است. لازم است موارد اخلاقی در کلیه مراحل انجام مصاحبه مورد توجه واقع شود و در طول پروژه هم ادامه یابد؛ از اولین تماس برای انجام مصاحبه تا حفظ، نگهداری، انتشار، و به اشتراک‌گذاری یافته‌های حاصل از پژوهش (Neuenschwander, 2014, p. 102).

توجه به نکات زیر در زمینه تعیین حقوق پدیدآورندگان مصاحبه‌های تاریخ شفاهی ضروری است:

- لازم است از ابتدای انجام مصاحبه، مصاحبه‌شونده را نسبت به اهداف طرح تاریخ شفاهی آگاه کرد و مسائل حقوقی در این زمینه را به وی یادآور شد.
- کسب اجازه از راوی مبنی بر نحوه استفاده از منابع حاصل از مصاحبه (صوت/ تصویر/ متن) به شکل‌های مختلف اعم از استفاده توسط پژوهشگران، انتشار کاغذی متن مصاحبه‌ها، انتشار در فضای مجازی، به‌کارگیری در تهیه فیلم‌های مستند یا مجموعه‌های تلویزیونی و ارائه در نمایشگاه‌های موضوعی؛ از طریق تکمیل پرسشنامه/ قرارداد/ توافقنامه آگاهانه بهره‌برداری از مصاحبه الزامی است.
- مصاحبه‌شونده تاریخ شفاهی این حق را دارد که انتشار بخش‌هایی از مصاحبه‌اش را محدود کند. رعایت محرمانگی مصاحبه‌ها و عدم افشای اطلاعات حساسیت‌برانگیز ضروری است.
- توجه به حقوق همه پدیدآورندگان در انتشار مصاحبه‌های تاریخ شفاهی بایستی از ابتدای شروع طرح، مد نظر مجریان قرار گیرد. لازم است علاوه بر در نظر گرفتن حقوق مادی و معنوی برای مصاحبه‌شونده یا صاحب اصلی خاطره، به حقوق سایر پدیدآورندگان نظیر مصاحبه‌کننده، پیاده‌ساز، گفتارنویس، تایپیست، نسخه‌خوان، تدوینگر، ویراستار و ... توجه شود (Wallot, 2006, p. 66).

حق نشر و تاریخ شفاهی

نخستین و مهم‌ترین مسئله حقوقی مد نظر مجریان طرح‌های تاریخ شفاهی این است که چه کسی بعد از تولید منابع، آن را مالک خواهد بود؟ از آنجاکه مصاحبه تاریخ شفاهی مدرکی برخوردار از حق نشر است، از لحظه‌ای که مصاحبه به اتمام می‌رسد، مصاحبه‌گر، راوی یا هر کس دیگری که صدای وی ضبط شده باشد، می‌تواند مدعی مالکیت منافع ناشی از این مصاحبه شود و هر کس دیگری که خواهان بهره‌برداری از مصاحبه باشد، باید از این افراد کسب اجازه کند (Ritchie, 1995, p. 120).

¹ World Intellectual Property Organization (WIPO)

استفاده از اطلاعات جمع‌آوری‌شده از طریق مصاحبه‌های تاریخ شفاهی در آرشیوها و دسترسی به این اسناد، مشکلات اخلاقی و حقوقی مشخصی را ایجاد می‌کند که از کشوری به کشور دیگر متفاوت است. قانون مصوب در کشورها نیز با یکدیگر متفاوت است. این قانون به حق مالکیت سازمان تولیدکننده و نیز محتوای مصاحبه بستگی دارد. حق مؤلف به این معناست که اطلاعات مربوط به مصاحبه به وسیله اشخاص حقیقی یا حقوقی مورد سوءاستفاده قرار نگیرد. شناخت اینکه حق مؤلف مربوط به مصاحبه‌گر یا مصاحبه‌شونده (راوی) یا مسئول طرح یا آرشیو است، حائز اهمیت است (صالحی؛ تجلی، ۱۳۹۸، ص ۳۲).

همه طرح‌های تاریخ شفاهی و متولیان در آرشیوها، مؤسسات، موزه‌ها و کتابخانه‌های نگه‌دارنده منابع تاریخ شفاهی نیازمند اقتدار برای بهره‌برداری از این منابع هستند؛ در غیر این صورت ممکن است قادر به توجیه زمان و تلاش برای حفاظت و ذخیره‌سازی اسناد نباشند. از این‌رو مصاحبه‌کنندگان باید از مصاحبه‌شوندگان درخواست کنند که رضایت خود را برای استفاده و دسترسی، با تکمیل و امضای فرم/توافقنامه آگاهانه اعلام کنند (فرشید، ۱۳۹۶، ص ۲۶).

کارشناسان معتقدند که در یک مصاحبه تاریخ شفاهی، حفاظت از حق نشر، از زمان خلق اثر ایجاد می‌شود. به عبارتی در این نوع مصاحبه‌ها، این حق زمانی ایجاد می‌شود که مصاحبه‌شونده شروع به صحبت می‌کند و گفته‌های او ضبط می‌شود. انتقال منافع حق نشر باید با استفاده از توافقنامه‌های حقوقی انجام شود چون شمار علاقه‌مندان و مصاحبه‌گرانی که به‌طور مستقل نسبت به اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی اقدام می‌کنند، رو به فزونی است و تدوین و تأیید قراردادی قانونی، به رفع ابهام در زمینه حقوق پدیدآورندگان کمک شایان می‌کند. متن قانونی خاصی در زمینه توافقنامه حق نشر وجود ندارد، ولی استفاده از زبانی که نشان‌دهنده اهداف طرفین باشد، منجر به تهیه توافقنامه‌ای شفاف و گویا خواهد شد (صالحی؛ عزیزی، ۱۳۹۸، ص ۱۱۲).

بنابراین در تاریخ شفاهی رعایت دقیق موارد قانونی و درج شفاف موضوعات، ضروری است. تاریخ شفاهی براساس ارتباط بین مصاحبه‌شونده و مصاحبه‌کننده شکل می‌گیرد ولی این ارتباط از مرزهای دونفره فراتر می‌رود و طیف وسیعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. افراد و جوامعی که در یک مصاحبه در مورد آنها بحث و گفت‌وگو می‌شود، کاربران مصاحبه و مخاطبانی که برای پژوهش به منابع تاریخ شفاهی مراجعه می‌کنند، وارد شبکه‌ای از اطلاعات می‌شوند که با استانداردهای اخلاقی و قانونی تاریخ شفاهی قابل کنترل است (شاپس، ۱۳۹۵، ص ۱۰۹).

برای تدوین توافقنامه به‌صورت قرارداد که کاملاً شفاف، قانونی و لازم‌الاجرا باشد، لازم است پدیدآورندگان روی موضوعاتی اتفاق نظر داشته باشند. برخی از این موارد به شرح زیر است:

- به‌کارگیری مصاحبه در اهداف غیرتجاری و استفاده منصفانه برای آموزش و پژوهش؛
- ارائه مصاحبه به پژوهشگران برای انجام تحقیقات علمی و دانشگاهی؛
- دسترسی به مصاحبه برای فعالیت‌های آموزشی؛
- استفاده از مصاحبه برای اهداف تجاری و منفعت‌جویانه؛
- ویرایش و بازبینی متن مصاحبه توسط مصاحبه‌شونده پیش از انتشار به هر شکل (Frisch, 1990, p. 102)؛
- انتشار مصاحبه در رسانه‌های گروهی در قالب متن یا صوت یا تصویر؛
- نشر متن مصاحبه به‌صورت کتاب یا مقاله کاغذی؛
- انتشار مصاحبه در فضای مجازی؛
- دریافت حق تألیف توسط مصاحبه‌شونده پس از انتشار مصاحبه به هر شکل؛

- به رسمیت شناختن حقوق معنوی مصاحبه‌شونده، به این معنا که اسم وی به‌عنوان سرشناسه در فیفا و صفحه حقوقی و نیز روی جلد گفت‌وگو درج شود؛
- تعیین محدودیت‌های زمانی دسترسی به مصاحبه؛
- واگذاری حقوق مادی و معنوی مصاحبه به اشخاص حقیقی یا حقوقی.

پدیدآورندگان در تاریخ شفاهی دفاع مقدس: مطالعات موردی

پس از درج توضیحاتی پیرامون ویژگی‌های تاریخ شفاهی دفاع مقدس و حقوق مالکیت فکری و حق نشر در تاریخ شفاهی، به بررسی رعایت مسائل حقوقی در مصاحبه‌های تاریخ شفاهی دفاع مقدس در پنج سازمان فعال در حوزه چاپ و نشر مصاحبه پرداخته می‌شود. به دلیل اینکه حقوق مادی حاصل از اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی برای پدیدآورندگان، به‌وسیله متولیان اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی (برای کارمندان تمام‌وقت یا نیمه‌وقت یا علاقه‌مندان یا پژوهشگران) مشخص می‌گردد و معمولاً در تخصیص این حقوق ابهامی وجود ندارد؛ لذا بیشتر بر احقاق حقوق معنوی مترتب بر مصاحبه‌های تاریخ شفاهی در مراکز مختلف تأکید می‌گردد.

1. سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس

بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس سال ۱۳۶۹ با هدف حفاظت و بهره‌برداری از آثار و ارزش‌های دفاع مقدس و ثبت حماسه‌های امت اسلام و آثار آن در شئون فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نظامی تشکیل شده است. از جمله وظایف بنیاد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ثبت و تدوین مبانی فرهنگی و حماسی دفاع مقدس به‌منظور انتقال آن به نسل‌های آینده و سایر ملل؛
- انتشار دایره‌المعارف دفاع مقدس، تاریخ جنگ تحمیلی، روزشمار جنگ، جغرافیای جنگ، مراکز فرهنگی، یادمان‌های دفاع مقدس و برپایی جشنواره‌ها و یادواره‌ها؛
- فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای معرفی آثار و ارزش‌های فرهنگی جهاد و دفاع مقدس از طریق رسانه‌های صوتی و تصویری و حمایت از برنامه‌های فرهنگی و هنری مرتبط با ترویج فرهنگ مقاومت و ایثار (تاریخچه بنیاد...، ۱۳۹۵).

سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس، به‌عنوان یکی از معاونت‌های بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، به حفظ ارزش‌های دفاع مقدس از طریق انجام مصاحبه‌های تاریخ شفاهی با رزمندگان و فرماندهان مبادرت می‌ورزد. مصاحبه‌های انجام‌شده در مرکز و واحدهای استانی، پس از پیاده‌سازی در اختیار پژوهشگران و تدوینگران قرار می‌گیرد تا به‌منظور چاپ و نشر آماده‌سازی شود (رحیمی کرمی، ۱۳۹۰، ص ۵۱۹). از جمله کتاب‌های منتشرشده در سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس می‌توان به کتاب‌های *شهروند آسمان*^۱، *سرو سپید*^۲، *از آبادان تا حلبچه*^۳ و *پشت*

^۱ انصاری، محمود (۱۳۹۵). *شهروند آسمان: سیر زندگی امیر سرتیپ دوم خلیان محمود انصاری*، به کوشش فاطمه دهقان نیری. تهران: سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس.

^۲ درستکار، سید فتاح (۱۳۹۳). *سرو سپید: خاطرات سید فتاح درستکار*، به کوشش عاطفه یزدی. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.

^۳ اسلامی، محمدجواد (۱۳۹۵). *از آبادان تا حلبچه*، به کوشش علی شیرخانی. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.

مجموعه مقالات سومین همایش تاریخ شفاهی دفاع مقدس، ۱۴۰۱

دروازه شهر^۱ اشاره کرد. تقریباً تمام مصاحبه‌های انجام شده در این سازمان، در زمان حیات راوی به مرحله چاپ و انتشار می‌رسد. برای تمام مراحل پژوهش تاریخ شفاهی از ابتدا تا انتها، به‌طور جداگانه قرارداد تنظیم می‌شود. لذا از نظر پای‌بندی به اصول تاریخ شفاهی در محتوای مصاحبه و نیز رعایت حقوق پدیدآورندگان در آثار تاریخ شفاهی منتشرشده در سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس، موارد زیر استنباط شد:

ردیف	عنوان	شرح
۱	محتوای مصاحبه	<ul style="list-style-type: none"> ✚ متن مصاحبه ویراستاری می‌شود؛ ✚ در بعضی از آثار سوالات مصاحبه‌گر حذف شده است، ولی در برخی دیگر، سوالات در کتاب درج می‌گردد؛ ✚ تأییدیه مصاحبه‌شونده مبنی بر اجازه انتشار مصاحبه، ابتدای اثر جانمایی می‌شود.
۲	مصاحبه‌شونده	<ul style="list-style-type: none"> ❖ ابتدا موافقت شفاهی راوی برای ضبط مصاحبه کسب می‌شود؛ ❖ پس از انجام مصاحبه، هیچ توافقنامه‌ای از طرف سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس با مصاحبه‌شوندگان منعقد نمی‌گردد؛ ❖ استفاده از مصاحبه‌های منتشرنشده برای پژوهشگران میسر نیست، چون همه مصاحبه‌ها به مرحله چاپ و انتشار می‌رسد؛ ❖ متن مصاحبه پیش از انتشار، در اختیار راوی قرار می‌گیرد و با تأیید وی منتشر می‌شود؛ ❖ مصاحبه‌شونده مجاز است تا پیش از ممیزی کتاب، هر گونه جرح و تعدیل را در کتاب اعمال نماید؛ ❖ یک درصد از تیراژ کتاب به مصاحبه‌شونده تعلق می‌گیرد، یعنی نسخه‌هایی از اثر به وی داده می‌شود، ولی عددی از قیمت پشت جلد، به وی پرداخت نمی‌گردد؛ ❖ در مصاحبه‌های شخص‌محور، نام مصاحبه‌شونده روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌گردد، ولی در مصاحبه‌های موضوع‌محور، عنوان موضوع طرح تاریخ شفاهی ثبت می‌شود.
۳	مصاحبه‌کننده	<ul style="list-style-type: none"> ▪ انجام مصاحبه براساس قرارداد بین مصاحبه‌کننده و سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس انجام می‌شود؛ ▪ در مصاحبه‌های اولیه سازمان، اسم مصاحبه‌گر روی جلد درج می‌شد ولی در حال حاضر، اسم مصاحبه‌کننده تنها در فیپا و صفحه حقوقی ثبت می‌گردد.
۴	تدوینگر (ویراستار)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ سازمان با تدوینگر قرارداد امضاء می‌نماید؛ ➤ اسم تدوینگر بر روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌شود.

¹ معینیان، علیرضا (۱۳۹۲). پشت دروازه شهر، به کوشش علی شیرخانی. مصاحبه‌کننده غلامرضا جهانی مقدم. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.

<p>نام و آرم سازمان روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می شود؛ امتیاز نشر و درآمد حاصل از فروش نسخه‌های کتاب، به سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس تعلق می‌گیرد؛ حقوق مصاحبه پس از فوت راوی، به سازمان اختصاص دارد (صالحی، ۱۳۹۹، ص ۲۵۸).</p>	<p>سازمان مجری طرح</p>	<p>۵</p>
---	---	----------

در مجموع می‌توان این‌طور استنباط کرد که متن مصاحبه در سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس ویراستاری می‌شود. سازمان به‌رغم اینکه در هنگام انجام مصاحبه و پس‌از آن، توافقنامه‌ای با مصاحبه‌شونده به امضاء نمی‌رساند، ولی پیش از انتشار اثر، از راوی اجازه‌نامه می‌گیرد و آن را ابتدای کتاب جانمایی می‌کند. در حال حاضر، سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس، نام مصاحبه‌شونده و تدوینگر را بر روی جلد کتاب‌های منتشرشده ثبت می‌کند. حقوق مادی و معنوی سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس نیز به‌عنوان مجری طرح تاریخ شفاهی حفظ می‌شود و کلیه حقوق پس از فوت راوی به سازمان تعلق می‌گیرد.

۲. مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

دفتر سیاسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (آن زمان از ارکان شورای فرماندهی سپاه پاسداران بود) مدتی پس از آغاز جنگ تحمیلی، بخشی به نام «تاریخ جنگ» را تأسیس کرد. هدف از شکل‌گیری این دفتر، موارد زیر بود:

- ثبت تاریخ جنگ؛
- جلوگیری از تحریفات و ترسیم امانتداریه‌های مظلومیت‌ها و حماسه‌های مردم و نیروهای مسلح؛
- انعکاس جلوه‌های ایثار، مقاومت و شهادت رزمندگان در سایه ایمانی عمیق به خداوند و پیروی از امام خمینی (تاریخچه مرکز اسناد... بی‌تا).

چندی بعد بخش تاریخ جنگ از دفتر سیاسی سپاه مجزا شد و با عنوان «مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ» به وظایف خود ادامه داد. در حال حاضر عنوان رسمی آن، «مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس» است. تشکیلات مذکور از بدو شکل‌گیری تاکنون، چند دوره را پشت سر گذاشته است.

بخش جنگ در سال ۱۳۶۰ در نخستین اقدام، مناطق مورد هجوم ارتش عراق را به دو منطقه شمالی و جنوبی تفکیک و هر منطقه را نیز به بخش‌های کوچک‌تری تقسیم کرد. در این دوره وظیفه محققان که بعدها «راوی» خوانده شدند، این بود که در منطقه مأموریت حضور داشته باشند تا از طریق مصاحبه با حاضران در جنگ و استفاده از اسناد، به جمع‌بندی مناسبی از روند جنگ برسند.

مدتی بعد در پی افزایش حضور نیروهای مردمی در جبهه‌ها، دامنه فعالیت بخش تاریخ شفاهی جنگ نیز گسترش یافت و مقرر گردید «راویان» اطلاعات، اخبار و اسناد رده‌های فرماندهی تا نیروهای رزمنده حاضر در صحنه‌های نبرد را در قرارگاه مرکزی و تابعه و یگان‌های تحت امر آنها جمع‌آوری کنند و ضمن نگارش و ثبت و ضبط روزانه وقایع، مستندات لازم را تهیه و فراهم نمایند (رزاق‌زاده، ۱۳۸۸، ص ۳۵۰).

بنابراین در همه عملیات‌ها افرادی تحت‌عنوان راوی در قرارگاه‌ها و در تمامی سطوح تعیین شدند که متناسب با عملیات، در بخش‌های مختلف فعالیت و تمام خاطرات و اتفاقات را ثبت و ضبط می‌کردند. تا پیش از عملیات فتح‌المبین، مصاحبه‌های ضبط‌شده از منظر مردم روایت می‌شد تا جنبه‌های نظامی، ولی پس‌از آن به وجوه دیگر جنگ نیز توجه شد. با پایان جنگ تحمیلی، داده‌ها و منابع اولیه و پردازش‌شده اطلاعاتی و مصاحبه‌های تهیه‌شده مرکز از

مجموعه مقالات سومین همایش تاریخ شفاهی دفاع مقدس، ۱۴۰۱

دوران دفاع مقدس به فراخور وضعیت، جایگاه و اهداف موردبهره‌برداری قرار گرفت و در قالب‌های متنوع انتشار پیدا کرد که اهم این موارد عبارت است از:

- تدوین گزارش عملیات؛
- درج گزیده مطالب در نشریات؛
- کتاب‌های خاطرات؛
- فیلم‌های مستند؛
- مجموعه‌های تلویزیونی (خبیری نوغانی، ۱۳۹۸، ص ۶۲۶).

از جمله کتاب‌های منتشرشده مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس می‌توان به این موارد اشاره کرد: *روایت ناتمام احمد غلامی: از ری تا شام*^۱، *روایت مرتضی قربانی*^۲، *راه: تاریخ شفاهی دکتر محسن رضایی*^۳ و *روایت حاج صادق آهنگران*^۴.

لذا از نظر پای‌بندی به اصول تاریخ شفاهی در محتوای مصاحبه و نیز رعایت حقوق پدیدآورندگان در آثار تاریخ شفاهی منتشرشده در مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، موارد زیر استنباط شد:

ردیف	عنوان	شرح
۱	محتوای مصاحبه	<ul style="list-style-type: none"> متن مصاحبه کاملاً ویراستاری می‌شود؛ در اغلب آثار ویراستاری محتوایی و ویراستاری ادبی بر متن اعمال می‌شود؛ اجازه انتشار مصاحبه از سوی راوی در مقدمه درج می‌شود؛ عنوان فرعی آثار «تاریخ شفاهی دفاع مقدس، روایت» است.
۲	مصاحبه‌شونده	<ul style="list-style-type: none"> ابتدا موافقت شفاهی راوی برای ضبط مصاحبه کسب می‌شود؛ پس از انجام مصاحبه، توافقنامه‌ای از طرف مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس با مصاحبه‌شوندگان منعقد نمی‌گردد؛ متن مصاحبه پیش از انتشار، در اختیار راوی قرار می‌گیرد و با تأیید وی منتشر می‌شود؛ اگر مصاحبه‌ای به مرحله تدوین برسد ولی راوی اجازه انتشار آن را تأیید نکند، چاپ نمی‌شود؛ در مصاحبه‌های شخص‌محور، نام مصاحبه‌شونده روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌گردد؛ ولی در مصاحبه‌های موضوع‌محور، عنوان موضوع اثر ثبت می‌شود؛

^۱ غلامی، احمد (۱۳۹۸). *تاریخ شفاهی دفاع مقدس، روایت ناتمام احمد غلامی: از ری تا شام*، به کوشش علی مژدهی. تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

^۲ قربانی، مرتضی (۱۳۹۸). *تاریخ شفاهی دفاع مقدس، روایت مرتضی قربانی*، به کوشش امیر رزاق‌زاده. تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

^۳ رضایی، محسن (۱۳۹۴). *راه: تاریخ شفاهی دکتر محسن رضایی*، به کوشش حسین اردستانی. تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

^۴ آهنگران، صادق (۱۳۹۹). *تاریخ شفاهی دفاع مقدس، روایت حاج صادق آهنگران*، به کوشش محمد مهدی بهداروند. تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

❖ نسخه‌هایی از کتاب برای مصاحبه‌شونده ارسال می‌شود.		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ نام مصاحبه‌گر روی جلد در کنار عبارت «به کوشش» درج می‌شود؛ ▪ نام مصاحبه‌کننده در فیپا و صفحه حقوقی درج می‌گردد؛ ▪ نسخه‌هایی از کتاب برای مصاحبه‌گر ارسال می‌شود. 	مصاحبه‌کننده	۳
<ul style="list-style-type: none"> ➤ نام ویراستاران محتوایی و ادبی روی جلد آثار درج نمی‌شود؛ ➤ نام ویراستاران در مقدمه، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌شود؛ ➤ نسخه‌هایی از کتاب در اختیار ویراستاران قرار می‌گیرد. 	تدوینگر (ویراستار)	۴
<ul style="list-style-type: none"> ✚ نام و آرم مرکز روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌شود؛ ✚ امتیاز نشر و درآمد حاصل از فروش نسخه‌های کتاب، به مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس تعلق می‌گیرد؛ ✚ حقوق مصاحبه پس از فوت راوی، به مرکز اختصاص دارد. 	سازمان مجری طرح	۵

در مجموع این‌طور تحلیل می‌شود که متن مصاحبه در مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، کاملاً ویراستاری می‌شود. مرکز به‌رغم اینکه هنگام انجام مصاحبه توافقنامه‌ای با راوی امضاء نمی‌کند، ولی متن تدوین‌شده را پیش از انتشار در اختیار مصاحبه‌شونده قرار می‌دهد تا بررسی کند. نام مصاحبه‌شونده بر روی جلد کتاب درج می‌شود. مرکز حقوق معنوی مصاحبه‌کننده را به رسمیت شناخته و نام او را روی جلد اثر درج می‌کند اما نام ویراستاران تنها در فیپا و صفحه حقوقی ذکر می‌شود. حقوق مادی و معنوی مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس نیز به‌عنوان مجری طرح تاریخ شفاهی حفظ می‌شود.

3. پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس

فقدان مرکزی برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی پژوهشی در زمینه علوم مرتبط با دفاع مقدس که منتج به تولید علم و نظریه‌سازی در علوم دفاعی کشور شود، مسئولان را بر آن داشت تا پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس را شکل دهند. این مرکز سال ۱۳۸۴ به همت شهید احمد سوداگر فعالیتش را آغاز کرد و اکنون نیز با رویکرد پژوهشی و آموزشی در راستای اهداف خود گام برمی‌دارد.

علاوه بر این، وبگاه پژوهشگاه با رویکرد اطلاع‌رسانی، پذیرای آخرین اخبار و رویدادها در حوزه دفاع مقدس است و محققان می‌توانند تألیفات و مقالاتشان را در این وبگاه با سایر اعضا به اشتراک بگذارند. انتشار کتاب‌های مصاحبه با رزمندگان، آزادگان و فرماندهان و تهیه فیلم‌های مستند براساس منابع تاریخ شفاهی، از جمله سایر اقدامات پژوهشگاه است (احمدی اختیار، ۱۳۹۳، ص ۴۳). از جمله کتاب‌های خاطرات و تاریخ شفاهی پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس می‌توان این موارد را برشمرد: *پشت دروازه شهر^۱، ایستگاه دهلران: خاطرات حسن گنجی^۱، سنگرهای برفی: خاطرات رجب بیناییان^۳ و خاکریز پنهان: خاطرات آزاده محمد حاجی خلف^۱*.

^۱ معینیان، علیرضا (۱۳۹۲). *پشت دروازه شهر*. مصاحبه‌کننده غلامرضا جهانی مقدم، به کوشش علی شیرخانی. تهران: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.

^۲ رنجبر کهن، حسن (۱۳۹۲). *ایستگاه دهلران: خاطرات حسن گنجی*. مصاحبه‌کنندگان کاظم فرامرزی، مرضیه نظریلو، به کوشش مرضیه نظریلو. تهران: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.

^۳ بیناییان، رجب (۱۳۹۲). *سنگرهای برفی: خاطرات رجب بیناییان*. مصاحبه و تدوین محمد مهدی عبدالله‌زاده. تهران: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.

لذا از نظر پای‌بندی به اصول تاریخ شفاهی در محتوای مصاحبه و نیز رعایت حقوق پدیدآورندگان در آثار تاریخ شفاهی منتشرشده در پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس، موارد زیر استنباط شد:

ردیف	عنوان	شرح
۱	محتوای مصاحبه	<ul style="list-style-type: none"> ✚ صورت اصلی عبارات حفظ شده است؛ ✚ متن کتاب نسبتاً ویراستاری شده است؛ ✚ تدوین به‌گونه‌ای است که فضای مصاحبه برای خواننده مجسم شود.
۲	مصاحبه‌شونده	<ul style="list-style-type: none"> ❖ ابتدا موافقت شفاهی راوی برای ضبط مصاحبه کسب می‌شود؛ ❖ پس از انجام مصاحبه، توافقنامه‌ای از طرف مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس با مصاحبه‌شوندگان منعقد نمی‌گردد؛ ❖ متن مصاحبه پیش از انتشار، در اختیار راوی قرار می‌گیرد و با تأیید وی منتشر می‌شود؛ ❖ اگر مصاحبه‌ای به مرحله تدوین برسد ولی راوی اجازه انتشار آن را تأیید نکند، چاپ نمی‌شود؛ ❖ در مصاحبه‌های شخص‌محور، نام مصاحبه‌شونده روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌گردد؛ ولی در مصاحبه‌های موضوع‌محور، موضوع طرح تاریخ شفاهی ثبت می‌شود؛ ❖ نسخه‌هایی از کتاب برای مصاحبه‌شونده ارسال می‌شود.
۳	مصاحبه‌کننده	<ul style="list-style-type: none"> ▪ نام مصاحبه‌گر روی جلد کتاب درج می‌شود؛ ▪ نام مصاحبه‌کننده در فیپا و صفحه حقوقی درج می‌گردد؛ ▪ نسخه‌هایی از کتاب برای مصاحبه‌گر ارسال می‌شود.
۴	تدوینگر (ویراستار)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ نام تدوینگر در کنار عبارت «به کوشش» درج می‌شود؛ ➤ نام تدوینگر در مقدمه، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌شود؛ ➤ نسخه‌هایی از کتاب در اختیار تدوینگر قرار می‌گیرد.
۵	سازمان مجری طرح	<ul style="list-style-type: none"> ✚ نام و آرم پژوهشگاه روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌شود؛ ✚ امتیاز نشر و درآمد حاصل از فروش نسخه‌های کتاب، به پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس تعلق می‌گیرد؛ ✚ حقوق مصاحبه پس از فوت راوی، به پژوهشگاه اختصاص دارد.

در مجموع این‌طور استنباط می‌شود که متن مصاحبه در پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس، نسبتاً ویراستاری می‌شود. به‌رغم اینکه پژوهشگاه هنگام انجام مصاحبه توافقنامه‌ای با راوی امضاء نمی‌کند، ولی متن تدوین‌شده را پیش از انتشار در اختیار مصاحبه‌شونده قرار می‌دهد تا بررسی کند. نام مصاحبه‌شونده بر روی جلد کتاب درج می‌شود.

¹ حاجی خلف، محمد (۱۳۹۲). *خاکریز پنهان: خاطرات آزاده محمد حاجی خلف*. مصاحبه‌کنندگان سید حسن موسوی طبیب، فرامرزی نوری، به کوشش فرامرزی نوری. تهران: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.

پژوهشگاه حقوق معنوی مصاحبه‌گر و تدوینگر را به رسمیت می‌شناسد و نام آنان روی جلد کتاب درج می‌شود. حقوق مادی و معنوی پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس نیز به‌عنوان مجری طرح تاریخ شفاهی حفظ می‌شود و کلیه حقوق پس از فوت راوی به پژوهشگاه تعلق می‌گیرد.

4. موزه ملی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس

موزه ملی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس به‌منظور آشنایی مخاطبان داخلی و خارجی، به‌ویژه نسل جوان، با فرهنگ و ارزش‌های انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، به همت شهرداری تهران، سال ۱۳۸۹ با نام «باغ‌موزه دفاع مقدس و ترویج فرهنگ مقاومت» راه‌اندازی شد. یکی از بخش‌های فعال این موزه، پژوهشکده انقلاب اسلامی و دفاع مقدس است که رسالت راهبری پژوهش‌های نظری و کاربردی را در این حوزه بر عهده دارد. از جمله اهداف پژوهشکده می‌توان موارد زیر را برشمرد:

- توسعه ادبیات علمی و تخصصی در حوزه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس؛
- استفاده از رویکردهای علمی و تخصصی در شناسایی و معرفی ابعاد مختلف انقلاب اسلامی و دفاع مقدس؛
- فراهم آوردن زمینه‌های همکاری و تعامل میان متخصصان، پژوهشگران و علاقه‌مندان انقلاب اسلامی و دفاع مقدس با استفاده از بسترهای فضای مجازی؛
- ارائه خدمات پژوهشی و تخصصی در فضای مجازی بدون محدودیت‌های مکانی؛
- استفاده از دانش، تجربه و تخصص اساتید، دانش‌آموختگان و دانشجویان برای معرفی، تبیین و ترویج ارزش‌های دفاع مقدس (حاجی‌آبادی، ۱۳۹۰، ص ۱۱۵).

از جمله کتاب‌های منتشرشده در موزه ملی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس می‌توان به این موارد اشاره کرد: خیبری‌ها: تاریخ شفاهی محسن نوری مقدم^۱، مهماتی که در سینه‌ها نشست: تاریخ شفاهی سرهنگ پاسدار علی اکبری پور^۲ و ژاندارم گارد ساحلی: تاریخ شفاهی غلامحسین حق‌جو^۳.

لذا از نظر پای‌بندی به اصول تاریخ شفاهی در محتوای مصاحبه و نیز رعایت حقوق پدیدآورندگان در آثار تاریخ شفاهی منتشرشده در موزه ملی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، موارد زیر استنباط شد:

شرح	عنوان	ردیف
<p>صورت اصلی عبارات حفظ شده است؛</p> <p>متن کتاب نسبتاً ویراستاری می‌شود؛</p> <p>تدوین به‌گونه‌ای است که فضای مصاحبه برای خواننده مجسم شود.</p>	محتوای مصاحبه	۱

^۱ نوری مقدم، محسن (۱۳۹۷). خیبری‌ها: تاریخ شفاهی محسن نوری مقدم. تدوین افسانه صادقی ده‌چشمه؛ ویراستار فاطمه شهبازی. تهران: موزه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس.

^۲ اکبری پور، علی (۱۳۹۷). مهماتی که در سینه‌ها نشست: تاریخ شفاهی سرهنگ پاسدار علی اکبری پور. مصاحبه و تدوین سید میثم موسویان. تهران: موزه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس.

^۳ حق‌جو، غلامحسین (۱۴۰۰). ژاندارم گارد ساحلی: تاریخ شفاهی غلامحسین حق‌جو. مؤلف محمود خلیلی؛ ویراستار میثم فروغی. تهران: موزه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس.

<ul style="list-style-type: none"> ❖ ابتدا موافقت شفاهی راوی برای ضبط مصاحبه کسب می‌شود؛ ❖ پس از انجام مصاحبه، توافقنامه‌ای از طرف موزه ملی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس با مصاحبه‌شوندگان منعقد نمی‌گردد؛ ❖ متن مصاحبه پیش از انتشار، در اختیار راوی قرار می‌گیرد و با تأیید وی منتشر می‌شود؛ ❖ اگر مصاحبه‌ای به مرحله تدوین برسد ولی راوی اجازه انتشار آن را تأیید نکند، چاپ نمی‌شود؛ ❖ در مصاحبه‌های شخص‌محور، نام مصاحبه‌شونده روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌گردد؛ ولی در مصاحبه‌های موضوع‌محور، عنوان موضوع طرح تاریخ شفاهی ثبت می‌شود؛ ❖ نسخه‌هایی از کتاب برای مصاحبه‌شونده ارسال می‌گردد. 	<p>مصاحبه‌شونده</p> <p>۲</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ نام مصاحبه‌گر تنها زمانی روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌شود که تدوینگر کتاب هم باشد؛ ▪ در برخی از آثار نام مصاحبه‌کننده در مقدمه ذکر می‌شود. 	<p>مصاحبه‌کننده</p> <p>۳</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ نام تدوینگر روی جلد درج می‌شود؛ ➤ نام ویراستار روی جلد درج می‌شود؛ ➤ نام تدوینگر و ویراستار در مقدمه، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌شود؛ ➤ نسخه‌هایی از کتاب در اختیار تدوینگر و ویراستار قرار می‌گیرد. 	<p>تدوینگر (ویراستار)</p> <p>۴</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ✚ نام و آرم موزه روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌شود؛ ✚ امتیاز نشر و درآمد حاصل از فروش نسخه‌های کتاب، به موزه ملی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس تعلق می‌گیرد؛ ✚ حقوق مصاحبه پس از فوت راوی، به موزه اختصاص دارد. 	<p>سازمان مجری طرح</p> <p>۵</p>	

در مجموع این‌طور تحلیل می‌شود که متن مصاحبه در موزه ملی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، نسبتاً ویراستاری می‌شود. به‌رغم اینکه موزه هنگام انجام مصاحبه توافقنامه‌ای با راوی امضاء نمی‌کند، ولی متن تدوین‌شده را پیش از انتشار در اختیار مصاحبه‌شونده قرار می‌دهد تا بررسی کند. نام مصاحبه‌شونده بر روی جلد کتاب درج می‌شود. نام مصاحبه‌کننده زمانی روی جلد درج می‌شود که تدوینگر اثر هم باشد. موزه حقوق معنوی تدوینگر و ویراستار را به رسمیت می‌شناسد و نام آنان روی جلد کتاب درج می‌شود. حقوق مادی و معنوی موزه ملی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس به‌عنوان مجری طرح تاریخ شفاهی حفظ می‌شود و کلیه حقوق پس از فوت راوی به موزه تعلق می‌گیرد.

۵. مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری

مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری و دو دفتر تابعه آن یعنی «دفتر ادبیات و هنر مقاوت» و «دفتر ادبیات انقلاب اسلامی»، وابسته به حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، سال ۱۳۷۲ با هدف شناسایی شایستگی‌ها و توانایی‌ها و تبیین و توضیح داشته‌های عرصه نوظهور فرهنگ، اندیشه و ادبیات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس تا مرحله تولید و توزیع آثار فرهنگی، ادبی و هنری؛ تأسیس شده است. این مرکز به منظور گسترش و پویایی اندیشه و هنر

انقلاب اسلامی و نظریه‌پردازی و جریان‌سازی آن در سطح نهادهای فرهنگی مطالعاتی داخل کشور، منطقه و جهان؛ برنامه‌های خود را تدوین و سیاست‌گذاری کرده است. از اهداف این مرکز می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- فراهم‌ساختن زمینه‌ها و امکان فعالیت‌های علمی و پژوهشی برای هویت‌یابی و شکل‌دهی به اندیشه و فرهنگ پایداری در گستره علوم انسانی؛
- موضوع‌شناسی و مسئله‌یابی در عرصه ادب و هنر پایداری و تهیه فهرستی از بایسته‌های پژوهش؛
- تأسیس پایگاه‌های اطلاع‌رسانی به منظور مساعدت محققان و ترغیب علاقه‌مندان و تسهیل برقراری ارتباط با سایر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و پژوهشی؛
- اجرای پروژه‌های تحقیق و ترجمه و تولید آثار علمی- فرهنگی برای نهادها و سازمان‌های دولتی و غیردولتی در داخل و خارج؛
- اقدام به برگزاری جلسات گفت‌وگو و شرکت در نشست‌ها، گردهمایی‌ها، جشنواره‌ها، کنفرانس‌ها، سمینارها و نمایشگاه‌های داخلی و خارجی؛
- شناسایی، جذب و پرورش استعدادها و خلاق و انتقال آموخته‌ها به منظور گسترش اندیشه و ایجاد نوعی جریان فکری مستمر در عرصه فرهنگ و ادب پایداری؛
- انجام امور تبلیغی به شیوه‌های نوین، اعم از تهیه و تکثیر پوستر، کارت پستال و مجموعه‌های تلویزیونی؛
- گردآوری و تدوین آثار ادبی و هنری دوران دفاع هشت‌ساله، تدوین خاطرات رزمندگان و پژوهش درباره ادبیات و هنر جنگ (اهداف و برنامه‌های ...، بی‌تا).

از جمله کتاب‌های منتشرشده در مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری در حوزه دفاع مقدس، می‌توان این موارد را برشمرد: *دا: خاطره سیده زهرا حسینی^۱، آخرین نگاه: خاطرات جانبازان محمد یحیایی و سید حسن حبیبی^۲ و ابر و آهن: خاطرات خلبانان هوانیروز با خاطراتی از سرهنگ خلبان محمدمین عالی^۳*.
لذا از نظر پای‌بندی به اصول تاریخ شفاهی در محتوای مصاحبه و نیز رعایت حقوق پدیدآورندگان در آثار تاریخ شفاهی منتشرشده در مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری، موارد زیر استنباط شد:

شرح	عنوان	ردیف
متن مصاحبه کاملاً ویراستاری می‌شود؛ سؤالات مصاحبه‌گر در بیشتر آثار حذف می‌گردد؛ در اغلب خاطرات، متن حالت داستان‌گونه دارد و توسط تدوینگر بازنویسی شده است؛ تائید مصاحبه‌شونده مبنی بر موافقت برای انتشار کتاب، در ابتدای اثر جانمایی می‌شود؛ مصاحبه‌هایی که به مرحله چاپ و انتشار نمی‌رسند، در مرکز مطالعات و	محتوای مصاحبه	۱

^۱ حسینی، سیده زهرا (۱۳۸۸). *دا: خاطره سیده زهرا حسینی*، به کوشش اعظم حسینی. تهران: سوره مهر.

^۲ یحیایی، محمد (۱۳۷۵). *آخرین نگاه: خاطرات جانبازان محمد یحیایی و سید حسن حبیبی*، به کوشش محمدرضا ملکی. تهران: سوره مهر.

^۳ عالی، محمدمین (۱۳۷۷). *ابر و آهن: خاطرات خلبانان هوانیروز، با خاطراتی از سرهنگ خلبان محمدمین عالی*، به کوشش حجت شاه‌محمدی. تهران: سوره مهر.

<p>تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری نگهداری می‌شوند.</p>		
<p>❖ پس از انجام مصاحبه، هیچ تفاهم‌نامه‌ای از طرف دفتر ادبیات انقلاب اسلامی با مصاحبه‌شوندگان منعقد نمی‌گردد؛</p> <p>❖ به مصاحبه‌شوندگان به‌طور شفاهی اطمینان داده می‌شود که برای هر نوع بهره‌برداری از گفته‌های آنان، اعم از ارائه خدمات به پژوهشگران یا انتشار مصاحبه به صورت کتاب یا گزینش برای استفاده در کتاب‌های موضوع‌محور، با آنان هماهنگی به عمل می‌آید؛</p> <p>❖ پس از پایان مصاحبه، در صورت تمایل راوی، نسخه‌ای از مصاحبه برای وی ارسال می‌گردد؛</p> <p>❖ در انتشار مصاحبه‌های شخص‌محور، نام مصاحبه‌شونده بر روی جلد، فیپا و صفحه حقوقی درج می‌گردد؛</p> <p>❖ در آثار موضوع‌محور، عنوان موضوع طرح تاریخ شفاهی روی جلد ثبت می‌شود و نام مصاحبه‌شوندگان بر روی جلد درج نمی‌آید؛</p> <p>❖ در خاطرات شخص‌محور، نسخه‌هایی از کتاب برای راوی ارسال می‌گردد؛</p> <p>❖ در خاطرات شخص‌محور، نصف حق تألیف مصوب و قانونی، پس از انتشار اثر، به مصاحبه‌شونده پرداخت می‌شود، ولی در مصاحبه‌های موضوع‌محور، به راویان مبلغی پرداخت نمی‌گردد؛</p> <p>❖ پس از فوت مصاحبه‌شونده، حقوق مصاحبه متعلق به مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری است، ولی مرکز از نظر اخلاقی خود را ملزم می‌داند که برای انتشار آن به‌هرنحوی، با وراثت راوی هماهنگی نماید و ملاحظات اخلاقی و حقوقی آنان را در نظر بگیرد.</p>	<p>مصاحبه‌شونده</p>	<p>۲</p>
<p>▪ نام مصاحبه‌گر در مقدمه کتاب منتشر شده درج می‌شود؛</p> <p>▪ پس از انتشار کتاب، مبلغی به مصاحبه‌گر پرداخت نمی‌شود و اسم وی نیز روی جلد اثر درج نمی‌گردد.</p>	<p>مصاحبه‌کننده</p>	<p>۳</p>
<p>➤ نام تدوینگر بر روی جلد کتاب خاطرات درج می‌شود؛</p> <p>➤ نام تدوینگر در فیپا و صفحه حقوقی کتاب می‌آید؛</p> <p>➤ نام تدوینگر در مقدمه کتاب ذکر می‌گردد؛</p> <p>➤ طبق قرارداد رسمی، مبلغی برای تدوین مصاحبه، به تدوینگر پرداخت می‌شود؛</p> <p>➤ پس از انتشار اثر، نصف حق تألیف مصوب و قانونی، به تدوینگر پرداخت می‌گردد.</p>	<p>تدوینگر (ویراستار)</p>	<p>۴</p>

<p>نام و آرم مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری بر روی جلد کتاب درج می شود؛</p> <p>کل درآمد حاصل از فروش کتاب از چاپ دوم به بعد، به مرکز اختصاص دارد؛</p> <p>در صورتی که مصاحبه توسط ناشر دیگری منتشر شود، بایستی حقوق معنوی مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری حفظ شود (صالحی، ۱۳۹۹، ص ۲۵۱).</p>	<p>سازمان مجری طرح</p>	<p>۵</p>
---	------------------------	----------

در مجموع این طور می توان استنباط کرد که متن مصاحبه در مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری کاملاً ویراستاری می شود. مرکز به رغم اینکه پس از مصاحبه توافقی با روایان به امضاء نمی رساند، ولی برای هر نوع استفاده از مصاحبه، با آنان هماهنگ می کند و پس از انتشار اثر، در صورت چاپ خاطرات یک شخص (شخص محور)، نصف حق تألیف مصوب و قانونی، به وی پرداخت می شود. مرکز حقوق مادی و معنوی تدوینگر را به رسمیت می شناسد، ولی حقوق معنوی برای مصاحبه کننده در نظر نمی گیرد؛ مگر اینکه مصاحبه گر و تدوینگر، یک فرد باشد. حقوق مادی و معنوی مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری به عنوان مجری طرح تاریخ شفاهی حفظ می شود و کلیه حقوق پس از فوت راوی به مرکز تعلق می گیرد.

نتیجه گیری

مطالعه در زمینه تعیین حقوق پدیدآورندگان آثار تاریخ شفاهی دفاع مقدس موارد زیر را آشکار ساخت که لازم است از سوی سازمان های فعال در این حوزه مورد توجه واقع شود:

- مراکز و سازمان های فعال در حوزه تاریخ شفاهی دفاع مقدس، از یک رویه واحد به منظور تعیین حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان این آثار تبعیت نمی کنند؛
- سازمان های فعال در چاپ و نشر آثار تاریخ شفاهی دفاع مقدس، با مصاحبه شونده فرم/ توافقنامه آگاهانه به امضاء نمی رسانند ولی زمانی که مصاحبه در مرحله انتشار قرار می گیرد، با راوی هماهنگی می کنند؛
- تعدادی از سازمان ها علاوه بر در نظر گرفتن حقوق معنوی برای مصاحبه شونده و درج نام آنان بر روی جلد آثار، حقوق مادی نیز برای روایان در نظر می گیرند ولی شماری از مؤسسات تنها قائل به حقوق معنوی برای مصاحبه شونده هستند؛
- مصاحبه گران شماری از مراکز، اگر تدوینگر یا ویراستار یا پژوهشگر هم باشند، از حقوق معنوی حاصل از انتشار مصاحبه بهره می برند؛ در غیر این صورت، حقوق معنوی آنان به رسمیت شناخته نمی شود؛
- نام سایر پدیدآورندگان مصاحبه های تاریخ شفاهی دفاع مقدس نظیر پیاده ساز، تایپیست، نسخه خوان و ... در اکثر آثار درج نمی شود؛
- سازمان های مجری طرح های تاریخ شفاهی دفاع مقدس صاحب کلیه حقوق مرتبط با چاپ و نشر آثار هستند و امتیاز نشر و حقوق مادی ناشی از فروش آثار به آنها تعلق می گیرد؛
- در صورت فوت مصاحبه شونده، حقوق مصاحبه به سازمان مجری طرح تعلق می گیرد.

منابع

- آیتی، حمید (۱۳۷۵). حقوق آفرینش های فکری، با تأکید بر حقوق آفرینش های ادبی و هنری. تهران: حقوقدان.

مجموعه مقالات سومین همایش تاریخ شفاهی دفاع مقدس، ۱۴۰۱

- احمدی اختیار، مهدی (۱۳۹۳). تاریخ شفاهی و تکرگرای در تاریخ دفاع مقدس. در مجموعه مقالات تاریخ شفاهی /یثار و شهادت. تهران: شاهد.
- امامی، نورالدین (۱۳۸۱). حقوق مالکیت‌های فکری. رهنمون، دوره ۱، ش ۱، ص ۲۰۷.
- امامی، اسدالله (۱۳۸۶). حقوق مالکیت معنوی، جلد ۱. تهران: میزان.
- اهداف و برنامه‌های مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری (بی‌تا). بازیابی شده در سوم شهریور ۱۴۰۰، از <http://hozehonari.com>
- تاریخچه بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس (۱۳۹۵). بازیابی شده در چهارم شهریور ۱۴۰۰، از <http://www.bonyaddefa.com>
- تاریخچه مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس (بی‌تا). بازیابی شده در اول شهریور ۱۴۰۰، از <http://www.defamoghaddas.ir>
- حاجی‌آبادی، رضا (۱۳۹۰). تاریخ شفاهی جنگ تحمیلی: ضرورت‌ها و فرصت‌ها. در مجموعه مقاله‌های همایش ملی تاریخ شفاهی دفاع مقدس، به کوشش غلامرضا عزیزی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- حکمت‌نیا، محمود (۱۳۸۷). مبانی مالکیت فکری. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- خبیری نوغانی، آذر (۱۳۹۸). ضرورت توجه به تاریخ شفاهی دفاع مقدس. در مجموعه مقالات دومین همایش ملی تاریخ شفاهی دفاع مقدس، گردآوری غلامرضا علاماتی و فاطمه ایلخانی. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس: دانشگاه امام حسین.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۰). صحیفه نور: مجموعه رهنمودهای حضرت امام خمینی، جلد ۱۵. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- رحیمی کرمی، زهرا (۱۳۹۰). تاریخ شفاهی: محاسن و معایب تاریخ شفاهی دفاع مقدس. در مجموعه مقاله‌های همایش ملی تاریخ شفاهی دفاع مقدس، به کوشش غلامرضا عزیزی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- رزاق‌زاده، امیر (۱۳۸۸). مبانی اصول و چارچوب‌های نظری مصاحبه و کاربرد آن در تاریخ شفاهی با تأکید بر آثار مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ. در مصاحبه در تاریخ شفاهی، مجموعه مقالات چهارمین نشست تخصصی و کارگاه آموزشی تاریخ شفاهی. تهران: سوره مهر.
- شاپس، لیندا (۱۳۹۵). ملاحظات قانونی و اخلاقی در تاریخ شفاهی، ترجمه فرحناز اسماعیل‌زاده. دوفصلنامه تاریخ شفاهی، دوره ۲، ش ۲ (پیاپی ۴)، ص ۱۰۹.
- صالحی، پیمان؛ عزیزی، غلامرضا (۱۳۹۸). الزام‌های حقوقی انتشار مصاحبه‌های تاریخ شفاهی در فضای مجازی. فصلنامه گنجینه اسناد، دوره ۲۹، ش ۱ (پیاپی ۱۱۳)، ص ۱۱۲.
- صالحی، پیمان؛ تجلی، آرزو (۱۳۹۸). دستنامه ویرایش و تدوین آثار تاریخ شفاهی. تهران: معین ادارات.
- فرشید، راضیه (۱۳۹۶). قوانین و مقررات تاریخ شفاهی. دوفصلنامه تاریخ شفاهی، دوره ۳، ش ۱ (پیاپی ۵)، ص ۲۶.
- کاظمی، محسن؛ خسروبیگی، هوشنگ (۱۳۹۵). تاریخ شفاهی. دوفصلنامه تاریخ شفاهی، دوره ۲، ش ۱ (پیاپی ۳)، ص ۹.
- کلمبه، کلود (۱۳۸۵). اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مرتبط در جهان، ترجمه و توضیح علیرضا محمدزاده وادقانی. تهران: میزان.
- کمری، علیرضا (۱۳۹۰). نگاهی دیگر پیرامون خاطره. کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، دوره ۱۴، ش ۷ (پیاپی ۱۶۱)، مهر، ص ۱۲۷.
- یاحسینی، سید قاسم (۱۳۸۶). ضرورت پرداختن به تاریخ شفاهی جنگ ایران و عراق، دموکراتیک‌ترین شیوه تاریخ شفاهی. ماهنامه فرهنگی-تحلیلی سوره، ش ۳۶، ص ۲۰.

- Frisch, Michael(1990). Quality in history programs. In *A shared Authority: Essay on the craft and Meaning of oral history and public history*. Status university of New York press.
- *Neuenschwande, John A (2014)*. A Guide to oral history and thd Law. Second Edition. New York: Oxford university press.
- Oral History lesson plan (2008). University of Arkansas libraries: Special collections Department. from <https://libraries.uark.edu/specialcollections/research/lessonplans>
- Ritchie, Donald (1995). *Doing oral history*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Wallot, Jean- Pierr, Fortier, Normand (2006). Archival science and oral sources. In *The Oral history reader*, Edited by Robert Perks and Alistair Thomson. New York: Rutledge.